

ΑΝ ΘΡΩ ΠΟΣ

ΤΕΥΧΟΣ 8
ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2022-ΙΑ-
ΝΟΥΑΡΙΟΣ 2023

*Άλασνταιρ Μακιντάιρ: ηθική φιλοσοφία,
μαρξισμός, χριστιανισμός*

ΛΙΑ ΜΕΛΑ

Μετά την αρετή: διαδρομές ανάγνωσης

π. ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΠΙΝΑΚΟΥΛΑΣ

Το Άσμα ασμάτων και το Μετά την αρετή

π. ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΓΚΑΝΑΣ

Μικρή σπουδή στον Άλασνταιρ Μακιντάιρ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΠΕΚΟΣ

Η χριστιανική πρακτική και οι αρετές: Μακιντάιρ και άγιος Γρηγόριος Παλαμάς

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗΣ

Ο Άλασνταιρ Μακιντάιρ ως χριστιανός μαρξιστής και κριτικός του μαρξισμού

ΝΙΚΟΣ ΜΑΝΩΛΟΠΟΥΛΟΣ

Αφήγηση και «εαυτός»: Άλασνταιρ Μακιντάιρ και Μωρίς Μερλώ-Ποντύ

ΜΙΧΑΛΗΣ ΠΑΓΚΑΛΟΣ

Μακιντάιρ και Βείλ για την ηθική και τη δύναμη

ΧΡΗΣΤΟΣ ΚΟΛΤΣΙΔΑΣ

Η βιτγκενσταϊνική αντι-θεοδικία του Ντ. Ζ. Φίλλιπς

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΛΕΡΟΥΝΗΣ

Η θεία χάρη ως αυθαιρεσία και πολιτισμικό φαινόμενο, μια λοξή ματιά στον Ήβελν Γουώ (πρώτο μέρος)

Ποιήματα και Διηγήματα

Μαίρη Όλιβερ, Μαρσελίν Ντεμπόρντ-Βαλμόρ, Ζεράρ ντε Νερβάλ, Αλέξανδρος Κορδάς, Βασίλης Ντόκος, Νατάσα Κεσμέτη

Βιβλία, γράμματα & τέχνες

Γιώργος Δρίτσας, Βίκυ Ιακώβου, Χρυσάνθος Κωνσταντίνου, Θεοδόσης Φαρδής, Άννα Λαμπαρδάκη, Φώτης Δημητρακάκης, Νίκος Νικολέτος, Παντελής Τούντας, Σπύρος Φλώρος, Μαρώ Τριανταφύλλου, π. Σταμάτης Σκλήρης, Γιώργος Μπάρλας, Παναγιώτης Κανταρτζής

Νίκος Μανωλόπουλος

Αφήγηση και «εαυτός»: Άλασνταιρ Μακιντάιρ και Μωρίς Μερλώ-Ποντύ

Στο *Μετά την Αρετή*, ο Μακιντάιρ είναι ξεκάθαρος όσον αφορά τη θέση της αφήγησης στον τρόπο που ο ίδιος βλέπει τον ανθρώπινο βίο. Οι συνομιλίες και οι ανθρώπινες πράξεις είναι βιωμένες αφηγήσεις. Τα γεγονότα δεν στερούνται αφηγηματικής δομής και επομένως η αφηγητική φόρμα δεν είναι απλώς μια επίφαση, μια κατασκευή των ποιητών, των δραματουργών και των μυθιστοριογράφων.¹ Η πραγματικότητα βιώνεται ως αφήγηση από τα ίδια τα υποκείμενα που αφηγούνται τη ζωή τους στους άλλους, ακούνε τις αφηγήσεις των άλλων για τη ζωή τους, γίνονται μέτοχοι αφηγήσεων από τις διάφορες μορφές της τέχνης (τη λογοτεχνία κυρίως αλλά και όποια άλλη τέχνη διαθέτει αφηγηματική δομή, παραδείγματος χάρη ο κινηματογράφος), εντέλει συμμετέχουν σε ευρύτερες συλλογικές αφηγήσεις, όπως αυτής μιας θρησκείας, μιας εθνικής ή εθνοτικής κοινότητας, δηλαδή συμμετέχουν σε διαφορετικές παραδόσεις συλλογικών αφηγήσεων. Όλα τα παραπάνω συμπληρώνονται από την έννοια του εαυτού που είναι φυσικό να την σκεφτόμαστε, κατά Μακιντάιρ, με αφηγηματικούς όρους (ΜΑ, 460).

Συνεπώς η έννοια της αφήγησης και η έννοια του εαυτού συνδέονται στο *Μετά την αρετή*. Ποια είναι όμως οι αρμοί αυτής της σύνδεσης στην ηθική θεωρία που παρουσιάζει ο Μακιντάιρ στο *Μετά την αρετή*?² Μια πρώτη συνοπτική αλλά όχι λανθασμένη απάντηση είναι ότι η μία έννοια συγκροτεί την άλλη. Δηλαδή και ο εαυτός συγκροτείται με αφηγηματικούς όρους και η αφήγηση θα ειπωθεί από ένα υποκείμενο, από έναν

Ο Νίκος Μανωλόπουλος γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1979.

¹ Άλασνταιρ Μακιντάιρ, *Μετά την αρετή*, μτφρ. Δ. Δημακόπουλος, Ν. Μανωλόπουλος, Μ. Πάγκαλος, Άρτος Ζωής, Αθήνα 2021, σ. 472. Εφεξής θα το παραθέτουμε ως ΜΑ, ακολουθούμενο από τον αρ. σελίδας εντός παρενθέσεων.

² Ο Μακιντάιρ παρουσιάζει τη σχέση του εαυτού με την αφήγηση στο 15^ο κεφάλαιο του βιβλίου που φέρει τον τίτλο «Οι αρετές, η ενότητα της ανθρώπινης ζωής και η έννοια της παράδοσης». Η αφήγηση και ο εαυτός εξετάζονται σε σχέση με τις αρετές, την ενότητα της ανθρώπινης ζωής και την έννοια της παράδοσης.

εαυτό. Δεν υπάρχει εαυτός χωρίς κάποια ιστορία, κάποια αφήγηση, δεν υπάρχει αφήγηση χωρίς κάποιον εαυτό που να την αφηγείται, είτε πραγματικό είτε φανταστικό εαυτό, παραδείγματος χάρη ένας φανταστικός εαυτός είναι ένας λογοτεχνικός χαρακτήρας. Είτε ατομικό είτε συλλογικό εαυτό, παραδείγματος χάρη ένας συλλογικός εαυτός είναι μια κοινότητα που έχει τη δική της αφήγηση. Ενώ όμως είναι προφανές ότι κάθε αφήγηση χρειάζεται και έναν αφηγητή, ότι κάθε εαυτός συγκροτείται μέσω μιας αφήγησης χρειάζεται διευκρινήσεις.

Ο Μακιντάιρ εντάσσει το ζήτημα της κατανόησης της ανθρώπινης πράξης σε αφηγηματικά πλαίσια. Οι προθέσεις, οι ακούσιες συνέπειες μιας πράξης συνδυάζονται και κατανοούνται μέσα από ένα ευρύτερο αφηγηματικό πλαίσιο και με αυτόν τον τρόπο δίνεται απάντηση στο ερώτημα «Τι κάνει εκείνος;».³ Όπως ο ίδιος γράφει «Το πιο θεμελιώδες και ενδεδειγμένο είδος για την περιγραφή των ανθρώπινων πράξεων είναι μια συγκεκριμένη μορφή αφηγηματικής ιστορίας». Από την άλλη, στον Μακιντάιρ η έννοια του εαυτού συνδέεται με τις πρακτικές που αυτός ασκεί. Συνεπώς αν οι πρακτικές κατανοούνται ορθά μέσω αφηγηματικών πλαισίων, μέσω μιας εξιστόρησης,⁴ τότε και ο εαυτός είναι περιγράψιμος μέσα από αυτήν την αφήγηση. Τον Μακιντάιρ δεν τον ενδιαφέρει να αναφερθεί σε έναν εαυτό εκτός αφηγηματικού ιστού. Η θέση του καταλήγει να είναι ανθρωπολογική καθώς μια από τις κεντρικές του ιδέες είναι πως:

τόσο στις πράξεις και τις πρακτικές του όσο και στις μυθοπλασίες του, ο άνθρωπος είναι ένα φύσει αφηγηματικό ζώο. Και, επιπροσθέτως, όχι εκ φύσεως αλλά μέσα από τη δική του ιστορία μαθαίνει να αφηγείται ιστορίες που αποβλέπουν στην αλήθεια (MA, 482).

Ένα εύλογο ερώτημα που προκύπτει είναι αν υπάρχει κάποιος εαυτός πριν τις πράξεις και τις πρακτικές και συνεπώς αν υπάρχει κάποιος εαυτός που συγκροτείται εν μέρει μη αφηγηματικά; Αυτό το ερώτημα άμεσα δεν φαίνεται να τίθεται από τον Μακιντάιρ ενώ εμμέσως μπορούμε να συμπεράνουμε ότι δεν είναι κάτι που τον απασχολεί και επιθυμεί να το απαντήσει. Αυτό που κατά κύριο λόγο τον ενδιαφέρει είναι να μιλήσει για

³ Δες ένα παράδειγμα που δίνει ο Μακιντάιρ σε σχέση με κάποιον που κάνει κάτι στον κήπο του, στο 15^ο κεφάλαιο, σ. 460-464.

⁴ Εξιστόρηση που συνδέει τις βραχυπρόθεσμες προθέσεις με τις μακροπρόθεσμες και εξηγεί το πώς αυτής της σύνδεσης, βλ. MA, 464.

τα χαρακτηριστικά της αφήγησης που μας επιτρέπει να κατανοήσουμε την ανθρώπινη πράξη και τον εαυτό σωστά, δηλαδή μέσα από τον πρίσμα που πρέπει να παίζουν οι αρετές στη ζωή του ανθρώπου. Διότι πρέπει να τονιστεί ότι ο βασικός σκοπός του Μακιντάιρ και της ηθικής του θεωρίας είναι:

να εξεταστεί η ανθρώπινη ζωή ως ολότητα και ενότητα ενός χαρακτήρα που παρέχει στις αρετές έναν προσήκοντα σκοπό (ΜΑ, 456).

Συνεπώς το επιχείρημα περί αφήγησης συμβαδίζει με το επιχείρημα περί αρετών. Η αφήγηση και η αφηγηματική δομή του εαυτού σχετίζεται άμεσα με την ηθική και την εξέλιξή της στο προνεωτερικό και το νεωτερικό κόσμο. Ο κατακερματισμός της ηθικής που αποτυπώνεται στην ασυμβατότητα των ηθικών κρίσεων στο νεωτερικό κόσμο δεν μπορεί να ιδωθεί ξέχωρα, σύμφωνα με τον Μακιντάιρ, από την ανάδυση των τυπικά νεωτερικών απόψεων για τον εαυτό. Ενώ αντιθέτως, η προσπάθεια περιγραφής μιας προνεωτερικής αντίληψης περί αρετών, μια άλλη ηθική αντίληψη για την ζωή του ανθρώπου δηλαδή, χρειάζεται μια αντίληψη του εαυτού

σύμφωνα με την οποία η ενότητα του εαυτού είναι η ενότητας της αφήγησης που συναρθρώνει τη γέννηση, τη ζωή και το θάνατο ενός ανθρώπου ως αρχή, μέση και τέλος μιας ιστορίας (ΜΑ, 459).

Αυτήν την αντίληψη του εαυτού που έρχεται από έναν προνεωτερικό κόσμο ο Μακιντάιρ προσπαθεί να την αντιπαραθέσει στις νεωτερικές αντιλήψεις για τον εαυτό και να διασώσει στο σήμερα ό,τι μπορεί να διασωθεί από αυτήν. Πριν εξετάσει όμως τι μπορεί να διασωθεί από την έννοια του εαυτού που πηγάζει από την προνεωτερική παράδοση ο Μακιντάιρ επισημαίνει κάποιες χαρακτηριστικές έννοιες του εαυτού στην νεωτερικότητα.

Ο εαυτός στην νεωτερικότητα γίνεται αντιληπτός με άλλο τρόπο. Παραδείγματος χάρη παρουσιάζεται είτε ρευστός είτε διακριτός τελείως από τους ρόλους που έχει στη ζωή του. Ο ρευστός εαυτός είναι ένας εαυτός που δεν έχει ενότητα στους διαφορετικούς ρόλους που αναλαμβάνει στη ζωή του. Δυσκολεύεται ίσως να αφηγηθεί στους άλλους αλλά και στον ίδιο τι συνδέει το ρόλο του στο επαγγελματικό περιβάλλον και το ρόλο του στο οικογενειακό περιβάλλον, παραδείγματος χάρη. Ο εαυτός είναι μια «κρεμάστρα», στην οποία κρέμονται τα ρούχα του ρόλου, όπως

υποστηρίζει ο Έρβιν Γκόφφμαν, εισηγητής της έννοιας του ρευστού εαυτού.

Ο Μακιντάιρ αντιπαρατίθεται επίσης στον εαυτό των υπαρξιστών φιλοσόφων, κυρίως στον τρόπο που αντιλαμβάνεται τον εαυτό ο Σαρτρ. Ο εαυτός αυτός, ο κεντρικός ήρωας της *Ναυτίας* ο Ροκαντέν είναι η αναφορά, ζει μέσα από συνεχείς, άσκοπες, ατάκτως ερριμμένες πράξεις. Η αφήγηση της ζωής του αυτού του ανθρώπου δεν μπορεί παρά να είναι κατακερματισμένη και εν μέρει μη αληθινή. Γιατί ο Σαρτρ υποστηρίζει και τη θέση ότι η ζωή διαφέρει από την αφήγηση. Ακόμη και ο Σαρτρ όμως για να αποδείξει την προηγούμενη θέση του γράφει ο ίδιος μια αφήγηση έστω και αν αυτή είναι φανταστική.⁵ Και οι δύο έννοιες αυτές του εαυτού αποκλείοντας την αφηγηματική ενότητα περιορίζουν δραστηκικά αν δεν απορρίπτουν κιόλας την έννοια των αρετών όπως προσπαθεί να την θέσει ο Μακιντάιρ.

Η κριτική συνεπώς που ασκεί σε αυτές τις νεωτερικές έννοιες του εαυτού είναι διπλής φύσεως, στο περιγραφικό και στο κανονιστικό πεδίο. Δηλαδή αδυνατούν να περιγράψουν ορθά τον εαυτό, ενώ προκρίνουν και έναν εαυτό που δεν μπορεί να ασπαστεί την ηθική των αρετών. Ο Μακιντάιρ δεν υπεκφεύγει όμως και αναγνωρίζει ότι η αντίπαλη πλευρά δεν στερείται επαφής με την πραγματικότητα. Αντιθέτως τα εμπόδια που βάζει η πραγματικότητα είναι περισσότερα προς τη δική του θεώρηση. Γράφει χαρακτηριστικά:

Κάθε σύγχρονη προσπάθεια να εξεταστεί η ανθρώπινη ζωή ως ολόκληρη και ενότητα ενός χαρακτήρα που παρέχει στις αρετές έναν προσήκοντα σκοπό σκοντάφτει πάνω σε δύο ειδών εμπόδια, αφενός κοινωνικά και αφετέρου φιλοσοφικά. Τα κοινωνικά εμπόδια οφείλονται στον τρόπο με τον οποίο η νεωτερικότητα διαιρεί την ανθρώπινη ζωή σε διάφορους τομείς, στους οποίους αντιστοιχούν ειδικές νόρμες και ειδικοί τρόποι συμπεριφοράς. Η εργασία διαχωρίστηκε από τησχόλη, η ιδιωτική ζωή από τη δημόσια, ο επαγγελματικός τομέας από τον προσωπικό. Ομοίως, η παιδική ηλικία και το γήρας αποκόπηκαν από την υπόλοιπη ζωή, συγκροτώντας ξεχωριστά ηλικιακά πεδία. Αυτοί οι εδραιωμένοι διαχωρισμοί μας μαθαίνουν να σκεφτόμαστε και να αισθανόμαστε λαμβάνοντας υπόψη μας όχι πλέον την ενότητα της ζωής του ατόμου που βιώνει τα διάφορα μέρη της αλλά την ιδιαιτερότητα του κάθε μέρους της (ΜΑ, 456).

⁵ Αναφέρεται στη *Ναυτία* του Σαρτρ.

Το επιχείρημα του Μακιντάιρ, αν μη τι άλλο, είναι ειλικρινές. Ασκούμε κριτική στην έννοια ενός εαυτού και στον τρόπο που βλέπει αυτός τη ζωή του αναγνωρίζοντας όμως ότι μετέχουμε και εμείς εν μέρει ή πλήρως σε αυτόν τον τρόπο ζωής και είμαστε αυτοί οι εαυτοί. Ο εαυτός και η αφηγηματική του ενότητα που τον καθιστά ένα χαρακτήρα που δίνει έναν προσήκοντα σκοπό στις αρετές είναι το ζητούμενο, αυτό στο οποίο προσβλέπει ο Μακιντάιρ. Και για αυτό το λόγο επιστρατεύει διάφορες εναλλακτικές αφηγήσεις για την κοινωνία και την ηθική.

2. Η γλώσσα της αφήγησης ή τι μπορούμε να διασώσουμε στον νεωτερικό εαυτό; Εαυτός και αφήγηση στον Μερλώ-Ποντύ

Είναι πράγματι λάθος να διαχωρίζουμε την ιστορία του εαυτού και των ρόλων του από την ιστορία της γλώσσας του εαυτού, γλώσσα μέσω της οποίας εκφράζονται οι ρόλοι του, *Μετά την αρετή*, σ. 107.

Μέσα από μια φαινομενολογική θεώρηση των ζητημάτων που μας απασχολούν, ο Μωρίς Μερλώ-Ποντύ, συνδέει τον εαυτό με την αφήγηση. Καταρχάς, στο επίπεδο της ζωής του καθενός, λόγω του γεγονότος ότι η ζωή του καθενός παρουσιάζεται μπροστά στις ζωές των άλλων. Εκεί υφίσταται μια επιθυμία φανέρωσης του ενός στον άλλο:

αυτή η ευχή ολικής φανέρωσης εμψυχώνει την ζωή όπως και την λογοτεχνία, και εξ αιτίας αυτής, πέραν των μικρών κινήτρων, ο συγγραφέας θέλει να διαβασθεί, ο άνθρωπος κάποτε γράφει, εν πάση περιπτώσει μιλά, ο καθένας θέλει να κάμει τον απολογισμό του εαυτού του ενώπιον του Χ [...], δηλαδή λογιζόμαστε τη ζωή μας και όλες τις ζωές ως κάτι το διηγήσιμο, μ' όλες τις έννοιες της λέξεως: ως μια ιστορία.⁶

Διηγούμαστε επομένως τις ζωές μας ως μια ιστορία, κάτι που μπορεί να παρουσιαστεί στους άλλους, με αρχή, μέση και κάποιο προσδοκώμενο τέλος. Η ατομική μας ιστορία, ως απολογισμός του εαυτού μας, αποτελεί το αντικείμενο της διήγησης μας ενώπιον των άλλων, είτε

⁶ Maurice Merleau-Ponty, *Σημεία*, μτφρ. Γιώργος Φαράκλας, Εκδόσεις Εστία, Αθήνα 2005, σ. 119.

είμαστε λογοτέχνες είτε όχι. Θα μπορούσαμε να πούμε, σύμφωνα με την παραπάνω φράση του Μερλώ-Ποντύ, ότι όλοι είμαστε σε ένα βαθμό συγγραφείς μιας και είμαστε συγγραφείς της ιστορίας της ζωής μας. Η ιστορία αυτή της ζωής μας, για τον Μερλώ-Ποντύ, όχι μόνο είναι ο τρόπος φανέρωσης του εαυτού μας στους άλλους αλλά χωρίς αυτήν δεν θα μπορούσαμε να συνδεθούμε με την ιστορία των άλλων, την ιστορία πέραν της δικής μας ιστορίας, και μάλιστα αυτή η σύνδεση εμπεριέχει αξιώσεις αλήθειας:

Η αληθινή ιστορία ζει άρα ολόκληρη από εμάς [από τη δική μας ιστορία]. Μεσ από το παρόν μας αντλεί την δύναμη να ξαναβάλει όλα τα υπόλοιπα στον ενεστώτα. Ο άλλος τον οποίο σέβομαι ζει από μένα όπως και εγώ από αυτόν. Μια φιλοσοφία της ιστορίας δεν μου αφαιρεί κανένα από τα δικαιώματά μου, καμμιά από τις πρωτοβουλίες μου. Είναι μόνον αλήθεια ότι προσθέτει στις υποχρεώσεις μου ως μοναχικού ατόμου μίαν άλλη, *το να κατανοώ άλλες από την δική μου κατάσταση, το να δημιουργώ έναν δρόμο ανάμεσα στην δική μου ζωή και των άλλων, δηλαδή το να εκφράζομαι*. Με την πολιτιστική πράξη εγκαθίσταμαι μέσα σε ζωές που δεν είναι η δική μου, τις φέρνω αντιμέτωπες, φανερώνω την μία στην άλλη, *καθιστώ δυνατή την συνύπαρξή τους σε μια τάξη αλήθειας, με καθιστώ υπεύθυνο για όλες, προκαλώ την εμφάνιση μιας οικουμενικής ζωής, έτσι όπως εγκαθίσταμαι με μιας στον χώρο με τη ζώσα και πυκνή παρουσία του σώματός μου*.⁷

Η ιστόρηση της ζωής μου που φανερώνει τον εαυτό μου είναι μια πολιτιστική πράξη και τον εντάσσει μέσα σε μια οικουμενική ζωή ως πολιτιστική πράξη. Η ιστόρηση αυτή δημιουργεί τον διυποκειμενικό χώρο όπου οι ζωές των άλλων με αφορούν και επιθυμώ να τις κατανοήσω, εφόσον έκφραση και κατανόηση για τον Μερλώ-Ποντύ δεν διαχωρίζονται. Ο εαυτός με την ιστορία του ανοίγεται σε μια τάξη αλήθειας που έχει και ηθική διάσταση, μιας και ο φιλόσοφος κάνει λόγο για μια ευθύνη που αναλαμβάνω για όλες τις ζωές.

Εδώ πρέπει να τονιστεί ότι η αφήγηση είναι μήτρα ηθικών στάσεων και ηθικής γνώσης για τον Μερλώ-Ποντύ. Αφενός, η λογοτεχνία με την εκφραστική της λειτουργία, δηλαδή με το πώς η λογοτεχνική γλώσσα δίνει νόημα στις λέξεις που χρησιμοποιεί μας εγκαθιστά με τρόπο αυθόρμητο, χωρίς δηλαδή να το έχουμε στοχαστεί, σε ένα σύμπαν που

⁷ Ο.π., σ. 119, [υπογράμμιση δική μας].

έχει και ηθικές συνδηλώσεις.⁸ Αφετέρου, η εκφραστική λειτουργία της λογοτεχνίας φανερώνει κατ' αναλογία και την εκφραστική λειτουργία της δικής μας αφήγησης. Εκφραζόμενος, διηγούμενος την ιστορία της ζωής μου, συναντώ, όπως προαναφέρθηκε, το διυποκειμενικό χώρο που οι ζωές των άλλων με αφορούν, εκτός όλων των άλλων σημασιών, και ηθικά. Αυτή η αφήγηση, η ευρύτερη της λογοτεχνικής γλώσσας, η στενότερη της δικής μου εκφραστικής ανάγκης να αφηγηθώ τον εαυτό μου, αυθόρμητα και όχι υπό τον τύπο εντολών, με εγκιβωτίζει στην ακόμη ευρύτερη αφήγηση του κοινού σύμπαντος:

Μ' αυτήν την έννοια κάθε έκφραση έχει έναν αυθορμητισμό που δεν δέχεται εντολές, ούτε καν όσες θα ήθελα να μου επιβάλω. Οι λέξεις, ακόμη και στην τέχνη της πεζογραφίας, μεταφέρουν όποιον μιλά και όποιον τις ακούει σ' ένα κοινό σύμπαν, παρασύροντάς τους προς μια νέα σημασία χάρη σε μια δηλωτική δύναμη που υπερβαίνει τον καθιερωμένο ορισμό τους, χάρη στην υπόγεια ζωή που διήγαγαν και συνεχίζουν να διάγουν μέσα μας, χάρη σε αυτό που ο Πονζ ονόμαζε εύστοχα την «σημασιολογική πυκνότητά» τους και ο Σαρτρ το «σημαίνον χώμα» τους. Αυτός ο αυθορμητισμός της λαλιάς που μας ενώνει δεν είναι εντολή, η ιστορία που αυτός ιδρύει δεν είναι ένα εξωτερικό είδωλο: Είναι εμείς οι ίδιοι με τις ρίζες μας, το βλάστημά μας και, όπως λέγονται, τους καρπούς της εργασίας μας.⁹

⁸ «Αλλά το βιβλίο, δεν θα με ενδιέφερε τόσο, αν μου μιλάγε μόνο για ό,τι γνωρίζω. Όλα όσα έβαζα (η γνώση της γλώσσας δηλαδή) τα χρησιμοποίησε για να με προσελκύσει παραπέρα. Χάρη σε αυτά τα σημεία, για τα οποία εγώ και ο συγγραφέας έχουμε συμφωνήσει, γιατί μιλούμε την ίδια γλώσσα, μ' έκανε ακριβώς να πιστέψω ότι βρισκόμασταν πάνω στο ήδη κοινό έδαφος των αποκτημένων και διαθέσιμων σημασιών. Εγκαταστάθηκε στον κόσμο μου [εννοεί η γλωσσική δημιουργία του μυθιστοριογράφου]. Έπειτα, ασυναίσθητα, παρέκκλινε τα σημεία από το συνηθισμένο τους νόημα και αυτά τώρα με παρασέρνουν σαν ανεμοστρόβιλος προς εκείνο το άλλο νόημα που πηγαίνω να βρω. Ξέρω, προτού διαβάσω τον Stendhal, τι είναι ένας απατεώνας και μπορώ, λοιπόν, να καταλάβω τι θέλει να πει, όταν γράφει ότι ο εφοριακός Rossi είναι απατεώνας. Αλλά, όταν αρχίζει να ζει (ο χαρακτήρας μέσα στο μυθιστόρημα εννοεί) δεν είναι πια ο εφοριακός Rossi ένας απατεώνας, ο απατεώνας είναι ένας εφοριακός Rossi. Μπαίνω στην ηθική του Σταντάλ με τις λέξεις, όλου του κόσμου που χρησιμοποιεί, αλλ' αυτές οι λέξεις υπέστησαν στα χέρια του μια μυστική συστροφή». Αυτό το εκτενές παράθεμα από το βιβλίο του Maurice Merleau-Ponty *Η πρόζα του κόσμου* καθιστά ανάγλυφη τη σημασία που έχει για την ηθική μας διαίσθηση η λογοτεχνική γλώσσα. Maurice Merleau-Ponty, *Η πρόζα του κόσμου*, μτφρ. Φώτης Καλλίας και Μαρία Καλλία, Εκδόσεις Εστία, Αθήνα 1992, σ. 32.

⁹ *Σημεία*, σ. 120.

Η ανάδυση συνεπώς των σημασιών που εμποτίζουν τις ζωές μας, την προσωπική μας ιστορία και την κοινή ιστορία είναι αποτέλεσμα της ίδιας της πράξης της αφήγησης, της γλωσσικής έκφρασης, που τρόπο τινά είναι της τάξεως της διδάσκουσας αυθορμησίας και συγκροτεί το νόημα των πράξεων και του εαυτού μας.¹⁰

Εδώ υπάρχει και μια διαφοροποίηση των δύο φιλοσόφων μιας και για τον Μερλώ-Ποντύ η γλώσσα με την έκφρασή της διέπει πάντοτε τον τρόπο συγκρότησης της ιστορίας μας, μέσα σε λογοτεχνικές ή μη αφηγήσεις. Δεν είναι απλώς γέννημα εκάστοτε πολιτιστικών, φιλοσοφικών, ιδεολογικών ή και ηθικών αντιλήψεων. Ο εαυτός, ακόμη και ο νεωτερικός, διαπερνάται από τη δύναμη των εκάστοτε αφηγηματικών σημασιών, λόγω του γεγονότος ότι μιλάει και εκφράζεται. Η γλώσσα του εαυτού δεν επιλέγεται κατά βούληση από κάποιον εαυτό συγκροτημένο πριν από αυτήν την γλώσσα, ο εαυτός δομείται από αυτήν την γλώσσα και αναγνωρίζεται μέσα από την γλώσσα. Αυτή η αναγνώριση διαπερνάται από την τάξη της αφήγησης και είναι μια αναγνώριση που συνδέεται και με την αναγνώριση των άλλων.

Η αίσθηση που έχουμε του εαυτού μας συνδέεται επίσης με τις έξεις μας, τις πρακτικές μας. Σύμφωνα με τον Μερλώ-Ποντύ, και οι δύο φανερώνουν τον χαρακτήρα του εαυτού μας, μέσα από τη θέση που έχουν στην αφήγηση μας.¹¹ Ο χαρακτήρας όμως είναι και μια έννοια που συναντάμε στο μυθιστόρημα. Τι έχουμε να μάθουμε για τον χαρακτήρα μας από την ίδια την αφηγηματική δύναμη της γλώσσας του μυθιστορήματος;

Για τον Μερλώ-Ποντύ η αφηγηματική δύναμη του μυθιστορήματος και των χαρακτήρων του δεν μπορεί να ταυτιστεί με ένα μυθιστόρημα που είναι απλώς καταγραφή γεγονότων, εκφορά ιδεών, θέσεων

¹⁰ Για την έννοια της «διδάσκουσας αυθορμησίας» που χαρακτηρίζει την γλώσσα δεσ το κείμενο του Μερλώ-Ποντύ με τίτλο «Για την φαινομενολογία της γλώσσας» στο Maurice Merleau-Ponty *Σημεία*, μτφρ. Γιώργος Φαράκλας, Εστία, Αθήνα 2005, σ. 135-155.

¹¹ Για την έννοια του χαρακτήρα στη φιλοσοφία του Maurice Merleau-Ponty δεσ το κείμενο του John Russon, «The Impossibilities of the I: Self, Memory, and Language in Merleau-Ponty and Derrida» στο *Time, memory, institution : Merleau-Ponty's new ontology of self*, επιμ. David Morris και Kym Maclaren, Ohio University Press, Αθήνα/Οχάιο, 2015, σ. 91-105.

ή πορισμάτων, αλλά με φανερή ή πεζή σημασία.¹² Η βαρύτητα δίνεται στο μυθιστόρημα που είναι μια πράξη ύφους. Μέσα σε αυτή την πράξη το θέμα δηλαδή το νόημα του έργου δεν χωρίζεται από την διαμόρφωσή του, διαμόρφωση που γίνεται κυρίως μέσω της εκφραστικής δύναμης της γλώσσας και δεν πρόκειται για πρόκριση της τυποκρατίας (του φορμαλισμού) αλλά για σύνδεση της μορφής με το νόημα.¹³ Αυτή η εκφραστική δύναμη της γλώσσας καθιστά κάθε έργο τέχνης, κάθε μυθιστόρημα ως πράξη ύφους, αλλά θα μπορούσαμε να πούμε και κάθε αφήγηση του συγγραφέα αλλά και του ίδιου του υποκειμένου, μήτρες ιδεών που φέρουν νόημα, ένα νόημα χωρίς τελειωμό, όπως λέει ο Μερλώ-Ποντύ:

Μια λαλιά, όντως, που θα επιζητούσε μόνο να αναπαράγει τα ίδια τα πράγματα, όσο σημαντικά κι αν είναι, θα εξαντλούσε τη διδακτική της δύναμη σε αποφάνσεις για γεγονότα. Μια λαλιά, αντίθετα, που αποδίδει τις προοπτικές μας για τα πράγματα και δεν τα ισοπεδώνει, εγκαινιάζει μια συζήτηση που δεν τελειώνει μ' αυτήν, προκαλεί η ίδια την αναζήτηση. Το αναντικατάστατο στο έργο τέχνης, λόγω του οποίου είναι κάτι πολύ ανώτερο από ένα μέσον ηδονής: ένα όργανο του πνεύματος, το ανάλογο του οποίου απαντά σε κάθε φιλοσοφική ή πολιτική σκέψη αν είναι παραγωγική, είναι ότι το καλλιτέχνημα περιέχει κάτι από καλύτερο από ιδέες: μήτρες ιδεών, ότι μας εξοπλίζει με εμβλήματα των οποίων αναπτύσσουμε το νόημα χωρίς τελειωμό, ακριβώς επειδή εγκαθίσταται και μας εγκαθιστά σε έναν κόσμο που δεν έχουμε το κλειδί του, μας μαθαίνει να βλέπουμε και εν τέλει προκαλεί την σκέψη μας όσο δεν μπορεί κανένα αναλυτικό έργο, γιατί η ανάλυση βρίσκει στο αντικείμενο μόνον ό,τι βάλουμε εμείς μέσα του.¹⁴

¹² Σημεία, ό.π., σ. 122.

¹³ «Πολύ σωστά καταδικάζεται η τυποκρατία, όμως συνήθως ξεχνάμε πως το λάθος της δεν είναι ότι υπερτιμά την μορφή, αλλά ότι την υποτιμά τόσο ώστε την χωρίζει από το νόημα. Κατά τούτο δεν διαφέρει από μια λογοτεχνία του “θέματος”, που και αυτή χωρίζει το νόημα του έργου από την διαμόρφωση του. Το αληθινό ενάντιο της τυποκρατίας είναι μια καλή θεωρία του ύφους, ή της ομιλίας, που να τα θεωρεί αυτά ανώτερα από την “τεχνική” ή το “εργαλείο”. Η ομιλία δεν είναι ένα μέσον στην υπηρεσία ενός εξωτερικού σκοπού, περιέχει τον κανόνα χρήσεώς της, την ηθική της, την κοσμοθεώρησή της, όπως μια χειρονομία περιέχει καμμιά φορά όλη την αλήθεια ενός ανθρώπου», ό.π., σ. 122-123.

¹⁴ Ό.π., σ. 123.

Η λογοτεχνική γλώσσα επομένως έχει το ύφος της, και οι χαρακτήρες που δημιουργεί ο συγγραφέας διέπονται από αυτό το ύφος, είναι ενσάρκώσεις αυτού και όχι απλώς φερέφωνα ιδεών και νοημάτων διακριτών από τον τρόπο που διαπλάθονται οι χαρακτήρες μέσα στην ίδια τη λογοτεχνική γλώσσα.

Ο εαυτός όμως που φανερώνεται μπροστά στους άλλους αφηγούμενος τη ζωή του δεν είναι γέννημα της λογοτεχνικής γλώσσας. Ο χαρακτήρας του όπως είπαμε έχει να κάνει με τις έξεις και τις πρακτικές του. Για τον Μερλώ-Ποντύ ο χαρακτήρας αυτός δεν πρέπει να κατανοηθεί ξέχωρα από την ίδια την πράξη της αφήγησης. Η γλώσσα και η έκφραση μας μαθαίνει το νόημα των έξεων και των πρακτικών μας, όταν αυτές μάλιστα συνδέονται με το λόγο και την ομιλία. Η φαινομενολογία της γλώσσας και της έκφρασης δίνει μια πιο μεστή περιγραφή της αφηγηματικής δομής του εαυτού χωρίς να αφήνει στην άκρη και τον ηθικό προβληματισμό όπως είδαμε.

Εν κατακλείδι, απόπειρες σύνδεσης της αφήγησης με τον εαυτό, όπως αυτήν του Μερλώ-Ποντύ, πρέπει να ιδωθούν συμπληρωματικά με τον προβληματισμό του Μακιντάιρ. Ο Μακιντάιρ επιθυμεί ο νεωτερικός εαυτός να μπορεί να περιγραφεί μέσω μιας αφηγηματικής ενότητας ενός χαρακτήρα που θα ασκήσει τις αρετές με ένα προσήκοντα στόχο. Ο Μερλώ-Ποντύ μας δείχνει ότι η ίδια η εξιστόρηση του εαυτού, η πράξη της αφήγησης εμπεριέχει τη μήτρα που υπερβαίνει τον ατομικισμό του νεωτερικού εαυτού, ανοίγοντας σε ένα κοινό σύμπαν αλήθειας που η αναγνώριση του εαυτού περιλαμβάνει την αναγνώριση των άλλων. Αυτό ήδη είναι ένα πολύ βασικό και σημαντικό βήμα για μια ηθική θεώρηση του εαυτού στη νεωτερική και μετανεωτερική εποχή μας.

